

Kuglics Gábor: Közművelődés Püspökmolnári területén a két világháború között

A falu fekvése és történeti előzmények

Püspökmolnári Vas megye déli részén, a Rába-folyó bal partján helyezkedik el. A Vasvári Járás egyik települése.

A tanulmány címe rögtön pontosításra is szorul, ugyanis a mai Püspökmolnári csak 1949-ben jött létre. Előtte a középkor vége óta 3 kisközség élte itt a maga külön életét: nyugaton Molnári, középen Szenttamás, keleten pedig Püspöki. E három községet azonban már a középkorban összekötötte a Szenttamáson álló templom, majd az újkorban az iskola. A reformáció és az ellenreformáció hatására a felekezeti megoszlás változatossá vált, ami azt eredményezte, hogy a 19. század második felére a katolikus elemi iskola mellé létrejött egy evangélikus iskola is. A katolikus plébános – a középkor után – 1832-től újra helyben lakott, az evangélikus hívek lelki gondozását a közeli Nemeskoltán élő lekipásztor végezte. A templomot és az iskolákat a 3 falu lakossága közösen tartotta fenn, a Molnáriban élő nagybirtokos család segítségével.

A 3 falu az országos községnevezést követően – megkülönböztetésül más ilyen nevű falvaktól – 1907-ben a Rába előnevet vette fel, s lett belőlük Rábamolnári, Rábaszenttamás, Ráwapüspöki. A korszakunk elején a szomszédos Rábahídvég körjegyzőségéhez tartoztak, 1922-ben azonban Rábamolnári székhellyel önálló körjegyzőséget hoztak létre. Az aprófalvak egyesítésének első lépése 1928-ban zajlott le, amikor Rábaszenttamást és Ráwapüspököt összevonták, és lett belőlük Püspöktamási. Rábamolnári és Püspöktamási egyesítésére majd csak 1948-ban került sor; az így létrejött község 1949-től viseli a Püspökmolnári nevet.

A helyi közművelődés gyökerei

Bár már a reformkorban is léteztek egyletek, körök, de szélesebb körben, pl. a falvakban csak a kiegyezés után jelentek meg. Ezek – szakmai céljaikon (pl. tűzoltás, segélyezés) túl – a közösségi

lét megéléséhez, az iskolán kívüli népműveléshez, önművelődéshez is keretet biztosítottak. Gyakran tartottak felolvasásokat, továbbképző előadásokat, de ebből kiindulva könyvtárat, egyesületi termet is kialakítottak. A hivatalos programokat követően gyakran előkerült valamilyen játék, pl. a kártya, és némi bor is kerülhetett az asztalra. Az egyesületi bálók a közösségek fő bevételi forrásai, továbbá a helyi sajtó érdeklődése által figyelt társasági események is lettek. A falusi körök nagy attrakciójának számítottak az amatőr színi előadások, vagy éppen verssel-dallal kísért különféle ünnepélyek (Címtár 2020:17).

Az amatőr színjátszásnak a községi Falukrónika szerzője is nagy jelentőséget tulajdonított:

„Községünkben a legrégebb népművelési forma a színjátszás volt. Minden téli estén összejöttek a fiatalok eleinte az iskola tantermében, később a kultúrotthonban, és évente megtanultak, bemutattak egy-egy háromfelvonásos színművet vagy több egyfelvonásos darabot. Ez volt a legfőbb szórakozásuk, szabadidejük nagy részét erre fordították. Szívesen csinálták, sőt megtiszteltetésnek vették, ha valakit alkalmasnak véltek és felkértek a szereplésre. Sok tehetséges fiataalt ismert meg a közönség, akik a mű mondanivalóját érzelemdúsan, jó hanggal, beszéd- és mozgáskultúrával tették érthetővé, közben szórakoztatták, kacagásra késztették a munkában elfáradt dolgozó falusi embereket. E fiatalokat szerették, közkedveltek és népszerűek voltak a faluban. A művek megtanítása több lelkes, közösséget szerető és érte dolgozni tudó ember nevéhez fűződik.” (Falukrónika^[1])

A község területén két olyan egyletről van tudomásunk, amely már a Monarchia korában kulturális tevékenységet végzett. Az első a Szenttamási dalárda, amelyet 1873-ban hoztak létre. Célja volt „*ének által a szívet és kedélyt nemesíteni*”, és 1878-ban 20 taggal működött (Vargha 1880:316).

A korszakban másodikként a „*molnári-püspöki és szent-tamási tűzoltó egylet*” alakult meg 1888. júliusában. Már működésének első éveiben számos táncvigalmat, farsangi mulatságot, díszgyakorlatot szervezett. 1904-re azonban elhalt. (Kuglics 2018:7-28)

A helyi népművelés feladatából nemcsak az egyletek, hanem a tanítók is kivették a részüket. 1898-ban az 1848/49-es forradalom és szabadságharc évfordulóján mind a katolikus, mind az evangélikus népiskolában ünnepélyt rendeztek beszéddel, szavalatokkal, hazafias énekekkel. Az evangélikusok megemlékezését pedig nem is a tanító, hanem annak fia, egy tanítójelölt szervezte (V 1898.03.20. 3, V 1898. 04.10.12 és V 1898.04.14. 6).

1912 júniusában pedig arról olvashatunk, hogy

„A rábaszenttamási és rábapüspöki ifjuság folyó hó 13-án műkedvelő előadással egybekötött nyári mulatságot rendezett Szabó János vendéglőjében, Ifju Ferenc és Balikó Mihály tanítók vezetése alatt, mely úgy anyagilag mint erkölcsileg fényesen sikerült. Az „Ágnes asszony” című népszínmű került színre, s a szereplők az egyes személyek ügyes alakításával s szép szóló és pompásan begyakorolt karénekekkel valóban meglepték a hallgatóságot” (VV 1912.06.30. 2).

A tanítók szerepe a két világháború közti kulturális életben

A helyi elemi iskolai tanítók nemegyszer személyükben is a jogfolytonosságot képviselték a dualizmus korától kezdve, így gyakran ugyanazt az iskolán kívüli népművelő, egyletszervező tevékenységet folytatták, mint korábban.

A Horthy-korszakban a helyi katolikus elemi iskolából 4 tanító neve ismert: 1912-1935 között Horváth József volt a vezető tanító, akit Pungor Imre váltott; ő 1935-57 között tanított a faluban. A másik tanítói poszton 1919-23 között Hegedűs Istvánt találjuk, 1923-26 között nem ismert a másodtanító neve, majd 1926-ban Sütő Mária érkezett ide. Ő később Pungor Imre felesége lett, és férjével együtt 1957-ig tanított a községben. A 4 évig tanító Hegedűs Istvánt kivéve mindegyikükről számos egyleti tevékenység ismert.

Horváth József 1931-ben a Püspöktamási Levente Egyesület jegyzője volt (F. Szabó 1931: 477). Pungor Imréné Sütő Mária esetében az 1937-es minősítő lapja is fennmaradt. Ezen az Iskolánkívüli elfoglaltságai, tisztségei” rovatban az szerepel, hogy Szivgárda vezető, továbbá adatlapján a „népművelési tanfolyam” elvégzését tüntették fel.

A korszakban kántortanítói tisztséget betöltő Pungor Imrére a ma élő idősök is emlékeznek. Szigorú, de következetes tanítónak, egyúttal pedig rendkívül jó szervezőnek írják le, aki összefogta a fiatalságot (az elemi iskolából már kimaradt kamaszokat és a fiatal felnőtteket is). Kinevezésekor a vele szemben támasztott nevelői, kántori, valláserkölcsei elvárásokon túl ott találjuk az alábbiakat is: „iskolánkívüli népművelés, leventeoktatás, szivgárda és ifj. énekkar vezetése” (Tanítók iratai: 1937). A még élő egykori tanítványai szerint leginkább a KALOT-on belülről kibontakozni: színdarabok, versek betanításával, énekléssel, sőt sportolással, futballal vonta maga köré a fiúkat. A helyi KALOT-ban végzett munkája eredményeként 1944. márciusában kinevezték espereskerületi KALOT-titkárrá (Historia Domus 1944.03.05.)[\[2\]](#).

A községben az evangélikusok a katolikusok mellett a felekezeti kisebbséget alkották, de azért önálló iskolát tudtak fenntartani. Velük kapcsolatban abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a korszak egészében – sőt, azon túl is: 1907-1947 között – egyetlen tanító működött itt, Balikó Mihály. Vagyis egy családból nemritkán két generáció tagjait is tanította, nevelte! Elismertségét jelzi, hogy tagja volt (1927-ben biztosan) a rábaszenttamási képviselő-testületnek, majd az összevonást követően 1929-ben Püspöktamási község képviselő-testületének is. Az evangélikus ifjúság összefogásán, szervezésén túl 1931-ben a Levente Egyesület főoktatója és a Rábamolnári Polgári Lövészegylet elnöke volt (F. Szabó 1931:478).

A tanítók személye mellett az iskolaépületek is fontos szerepet játszottak a korabeli közművelődésben: itt próbálták a színdarabokat, a verses-dalos műsorokat, itt tartottak tanfolyamokat, itt zajlott az ifjúsági egyesületek programjainak a szervezése.

Kulturális élet az egyesületeken belül

Amennyiben a két világháború között működött helyi egyesületeket szeretnénk megismerni, jó kiindulópontnak tűnhet a 2020-ban újra kiadott, A magyarországi egyesületek címtára a reformkortól 1945-ig. Vidéki egyletek és körök című munka. Sajnos a mai Püspökmolnári jogelődjei vonatkozásában ez a mű elég hiányos, ugyanis a korszakból mindössze a Gazdakört és a KALOT-ot említi meg Püspöktamásiból; Rábamolnári, illetve a korábbi névváriánsú községek egyletei pedig hiányoznak belőle (Címtár 2020:264).

Esetünkben jobb választásnak tűnik egy korabeli munka. A két világháború közötti korszaknak nagyjából a közepén megjelent 1931-es gazdacímtárban már sokkal több egyesületet találunk (F. Szabó 1931:476-479). Abban az évben Püspöktamásiban Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Levente Egyesület, Polgári Lövészegylet és Gazdakör működött, Rábamolnáriban pedig Önkéntes Tűzoltó

Egyesület, Levente Egyesület és Lövészegylet. És rajtuk kívül – mint azt látni fogjuk – több nem formális civil közösség is végzett hosszabb-rövidebb ideig kulturális, közművelődési tevékenységet. Lássuk őket egyenként!

1. Tűzoltók

A korábban létrejött egyesületek közül a tűzoltók külön, mindhárom faluban újjáalakultak az I. világháborút követően: Rábamolnáriban 1922-ben, Rábapüspökiben 1925-ben, Rábaszenttamáson 1927 vagy 1928 folyamán. Az első két település Önkéntes Tűzoltótestületének (akkor így hívták) alapszabálya fennmaradt, de abban kulturális tevékenység nincs nevesítve (Alapszabály: 1925). Ugyanakkor ez már a kezdetektől jelen volt, amelyről újságcikkek tanúskodnak.

Mivel a rábamolnári lánglovagok néhány éves előnyre tettek szert, így a hírek zöme róluk szól. Például 1926 tavaszán ezt olvashatjuk: *„A Rábamolnári tűzoltók felszerelésük javára húsvéthétfőn este 8 óra kezdettel az uradalmi épületben színelőadást rendeznek. Színre kerül Barabás István 3 felvonásos kitűnő vígjátéka: „A tűzoltó”. Az előadás iránt az egész környéken szokatlanul nagy érdeklődés nyilvánul meg. A színjátékot táncmulatság követi”* (VU 1926.04.04. 6). Ugyancsak ők 1927 februárjában műkedvelői előadással egybekötött táncvigalmat rendeztek Berkes Lajos vendéglőjében (VU 1927.02.27. 3), október 7-én pedig szüreti mulatságot tartottak (VU 1927.10.07. 3). 1930-ból is van adatunk rábamolnári tűzoltók által tartott szüreti mulatságról (VU 1930.09.28. 4). Bár a község a Rába-völgyében helyezkedik el, és az elmúlt száz évből nem tudunk nagy kiterjedésű szőlőkről, de a szüreti mulatságnak már a 20. század elejétől nyoma van a forrásokban, vagyis itt a tűzoltók hagyományörző és -átörökítő tevékenységet végeztek.

Egy különleges eseményre is sor került 1926-ban, amiről más évből nincs tudomásunk. Mindenszentek napján a rábamolnári tűzoltók és leventék, ill. a rábapüspöki leventék a két falu temetőjében jelentek meg a hősök sírjánál, rájuk emlékezve. A Magyar Hiszekeggyel kezdődő ünnepélyen a tűzoltóparancsnok körjegyző mellett Horváth József katolikus tanító mondott ünnepi beszédet (VU 1926.11.07. 3). A molnári falurészen egyébként a tűzoltótestületnek volt egy kis helyisége oktatás, egyéb összejövetelek céljára (Falukrónika)

1927-ben a rábapüspöki tűzoltók is feltűnnek a hírekben. Áprilisban a helyi kocsmában színelőadást és táncmulatságot rendeztek. Bemutatták a „Ha majd a Kárpátok megindulnak” című 2 felvonásos irredenta színművet és a „Tépett rózsza” című 3 felvonásos színművet (VU 1927.04.10. 3). Ők is tartottak szüreti mulatságot a falu kocsmájában, pl. 1940. október 6-án (V 1940.10.04. 6).

1. kép. Önkéntes tűzoltók egy műkedvelő előadással egybekötött mulatságon a rábamolnári kocsmában 1942-ben
(Forrás: Molnár Józsefné püspökmolnári lakos)

2. Leventék

Az 1921. évi LIII. törvénycikk értelmében minden olyan 12 és 21 év közötti magyar fiatal, aki már nem járt iskolába, köteles volt hetente egy bizonyos óraszámot gimnasztikai gyakorlatokkal tölteni. Ez a törvény fektette le az alapjait a leventeképzésnek, amelynek keretében a létrehozandó levente egyesületek szolgáltak. Ezekhez egy 1941-es jogszabálymódosítás értelmében lányok is csatlakozhattak (Várdai 2019).

Bár ahogy arra fentebb már utaltam, 1931-ben is jelen volt községünkben a levente mozgalom, de az egyesületek közművelődési tevékenységéről csak a '30-as évek végétől van adat. 1939. december 26-án a rábamolnári leventecsoporthoz Vadalma József vendéglőjében színelőadást és táncmulatságot rendezett, ahol előadták Hoffmann Vince helybeli szerző „Minálunk a Rábamentén” című 3 felvonásos népszínművét (V 1939.12.24. 19).

1942-ben egy leány-leventenapra került sor Püspöktamásiban, méghozzá a hírek szerint Vas megyében ez volt az első! Ezen a tervek szerint részt vettek Rábamolnári, Püspöktamási, Zsenye és Vasszécseny leányleventéi is, valamint vendégszerepelt vasvári leventezeneke. Az ünnepség du. fél 4-kor kezdődött a Marton-malom melletti erdőben. Ezt egyfajta kulturális seregszemleként kell elképzelnünk, ugyanis a műsorban szerepeltek népies táncok, népdalok, tornabemutatók, rövid tréfás számok, szavalatok és versenyek (V 1942.09.20. 11). Az eseményen megjelent a járási főszolgabíró, a vasvári plébános és a járási katonai parancsnok, utóbbi beszédet is mondott, majd a helyi plébános és a körjegyző szólt a megjelentekhez. A műsor a Himnusszal kezdődött. A megyei

lap cikke szerint:

„A lezajlott program a még gyerekcipőben járó leányleventemozgalom máris nagy fejlődésnek indult nagyszerű és gyors önkéntes munkáját tárta a nézők elé. Az ünnepély megrendezése és az ott látottak csak elismerést váltottak kis a megjelentekből. Külön dicséret illeti Sely Etelkát, a Rábamolnári és Püspöktamási leányleventék vezetőjét. A kora esti órákban véget érő ünnepély után meleg hangulatban szórakozott a fiatalság” (V 1942.09.25. 7).

1942-ben a leventék karácsonyfaünnepélyt rendeztek az iskola nagytermében. Diákok versmondásán kívül Balikó Mihály tanító emlékezett a harctér katonáiról. Eljátszották a leventék a „Bethlehemjárás” (!) c. karácsonyi jelenetet, majd kiosztották a honvédek hozzátartozói között az összegyűjtött ajándékokat (V 1942.12.24. 5).

„Szépen működnek a rábamolnári és püspöktamási leányleventék” – értékeli egy 1943-as újságcikk a Sely Etelka vezette közösség munkáját. Majd arról olvashatunk, hogy januárban 30 csomagot küldtek a honvédeknek, egy februári vasárnapon pedig műsoros estet rendeztek, melynek bevételét a sebesült honvédeknek juttatják el. Az esten a szolgabíró és a járási katonai parancsnok is megjelent. A cikk megemlíti, hogy a lányok most egy csecsemőkelengye elkészítésén dolgoznak. Jákfalvi György fronton lévő katonának ugyanis az 5. gyereke született, ennek a keresztanyaságát vállalták a lányok, a keresztapaságot pedig a járási katonai parancsnok” (V 1943.02.13. 6).

Végül még a leventék kulturális tevékenységénél említhetjük ezt is:

„1945 előtt falunkban „Levente” könyvtár működött. A néhány száz kötetnyi állományát a „szóróban” – mai Petőfi Sándor u. 49. sz. alatt helyezték el. Vezetője már meghalt” (Falukrónika).

3. KALOT és KALÁSZ

1935-ben jött létre a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Titkársága (KALOT), amely a földművesek és földmunkások legényegyleteit összefogó országos szervezet volt. Célja a krisztusibb ember, a műveltebb falu, az életerős nép érdekében az agrárifjúság szellemi, anyagi támogatása, összefogása, érdekvédelme. A központ folyóiratokat és könyveket adott ki, a helyi szervezeteket színdarabokkal, előadások anyagával látta el, lelkigyakorlatokat szervezett. Női párja a KALÁSZ volt (Diós-Viczián 1993-2014: KALOT szócikk).

Püspöktamásiban viszonylag későn, 1941. március 15-én alakult meg a helyi KALOT- szervezet 23 alapító taggal (ebből 13 rábamolnári lakos volt), egyházi elnöke Holpert István plébános, világi elnöke Pungor Imre kántortanító lett (Egyesületi iratok).

A szervezet 1941-ben nótatanfolyamot rendezett, mely a katolikus iskolában október 9-én vasárnap este fél 8-kor műsoros est keretében fejeződött be. A mintegy másfél órás programot Pungor Imre kántortanító szervezte, amiben a KALOT és az iskolásgyermek is szerepeltek (V 1941.02.11. 5). A következő hónapban Holpert István plébános rendezésében a „Klárca” című színdarabot adta elő 9 KALOT-tag (V 1941.12.12. 7 és Historia Domus: 1941.12.07).

1941 őszén a Szombathelyi Katolikus Tudósító című lapban így értékelték az eddigi munkájukat:

„A Püspöktamási és Rábamolnári KAL 42 taggal működik. A Döfi [\[3\]](#) 40 példányban, a Magyar Vetés 10 példányban jár. Színdarabokat, kultúresteket rendeztek, közgyűlést tartottak. Egy legény részt

vett a Népfőiskola kulturális tanfolyamán. Az őszi elinduláskor kevesen hittek az egyesület komoly munkaerejében, de kellemesen csalódtak. Az egész télen át tartó magyar népdal tanfolyam, a karácsonyi nagyszerű színelőadás és a heti gyűlések nagy sikert jelentettek” (SZKT[4] 1941.09. hó 6).

1942 januárjában a Magyar Vetés c. lapból Püspöktamásiba már 70 példányban járt (SZKT 1942.01. hó 6). A következő hónapban farsangi műsoros táncmulatságot tartottak a Számedli-vendéglőben. A műsorban egyfelvonásos színdarabok, monológok és vidám, tréfás jelenetek adtak elő. A rendezői munkát Holpert István plébános végezte (V 1942.02.15. 10). Októberben a püspöktamási fiúk egy vígjelenettel vettek részt a vasvári esperesi kerület legénynapján (SZKT 1942.07. hó 4).

1942-43 folyamán a KALÁSZ-lányok önállóan is megjelennek a hírekben, de hivatalos egyesületalapításról nem maradt fenn adat. 1942 nyarán a „Püspöktamási és Rábamolnári lányok nagy sikerrel játszotta a Kismama és Apróhírdetése c. színművet” (SZKT 1942.06. hó 6). 1943 farsangján pedig színdarabbal szórakoztatták Püspöktamási közönségét (SZKT 1943.03. hó 6).

1944. febr. 20-án a plébános azt jegyezte fel a naplójába, hogy

„A vén bakancsos és fia, a huszár c. színdarabot játszotta a KAL és Kalász ifjúság. Nagy Károly rábamolnári KAL-legény mindenkit sirásra fakasztott a vén bakancsos szerepében” (Historia Domus: 1944.02.20). Március 19-én pedig „nagyon jól sikerült apák-napját rendeztünk a Szivgárda, Kalász és Kalot tagjaival” (Historia Domus: 1944.03.19).

2. kép: KALOT és KALÁSZ-tagok az 1944-es zászlószentelésen. A bal szélén Pungor Imre, középen (fehér kalapban) Pungor Imréné Sütő Mária
(Forrás: Szilasy Jánosné püspökmolnári lakos, volt KALÁSZ-tag)

A helyi katolikus legény és leányszervezetekről az utolsó kulturális vonatkozású hírünk 1944 áprilisából maradt fenn. Eszerint a zászlószentelésre készülő KALOT a zászlóalapja javára népszínművet adott elő Pungor Imre kántortanító, espereskerületi KALOT titkár betanításával (SZKT 1944.04. hó 5.a). Ugyanekkor azt is olvashatjuk, hogy „a Lánykör vallásos tárgyú színművet adott elő március 25-26-án a KALOT és a Szívgyárdisták közreműködésével nagy erkölcsi és anyagi sikerrel” (SZKT 1944.04. hó 5.b).

4. Evangélikusok

Az evangélikus felekezet körében folyó közösségi életéről, kulturális tevékenységről a korszak elejéről és végéről állnak rendelkezésre források.

1919. november 6-án járt Rábaszenttamáson Kapi Béla evangélikus püspök, melyről részletes jegyzőkönyv maradt fenn. Megtudjuk belőle, hogy az egyházközségben semmilyen egylet nincs. Egyúttal felszólítja a vezetőséget, hogy a nőegyletet mielőbb szervezzék meg, hogy a gyülekezet női tagjai is jobban bekapcsolódhassanak a közösség életébe. Ugyanezt kéri a püspök az ifjúsági egylet és énekkar vonatkozásában. Azt azonban örömmel nyugtázza, hogy a téli időszakban látogatott vallásos estélyt tartanak (Kapi 1919). Úgy tűnik, a püspök „kérdése” meghallgatásra talált, mert néhány évvel később már élénk egyleti életéről olvashatunk. 1923-ban a felekezetenél 4 ünnepélyt tartottak: márc. 18-án Petőfi-ünnepélyt, júl. 2-án az ifjúsági egylet bemutatkozó előadására került sor, nov. 5-én a reformációt ünnepelték meg, karácsony másnapján pedig

vallásos estélyt tartottak. A Petőfi-ünnepély 5031 Korona bevételét az aszódi főgimnáziumnak küldték el, a többi jövedelme az ifjúsági egyleté lett. (Erről a csoportról más adattal nem rendelkezem, valószínűleg nem formális egyesület volt, hanem a tanító által összefogott ifjúságot jelentette.) A műsorok során felolvasások, elmélkedések, szavalatok, énekek hangzottak el (H 1924.02.03. 47). A cikk a tanítón kívül 12 szereplőt nevesít, köztük azt a Kristóf Kálmánt, aki később maga is evangélikus tanító lett, majd a Kossuth-díjas író, Kristóf Ágota apja. (Kuglics 2017.)

1925. szept. 6-án a felekezet vallásos jellegű irredenta ünnepélyt tartott. Ezen zsoltárok, vallásos énekek mellett klasszikus magyar költők (Berzsenyi, Petőfi, Arany) verseit szavalták, hazafias énekeket énekeltek. A cikk külön említi az egyesület férfikarát és női karát is (H 1924.02.03. 47).

1943 májusában ismét meglátogatta a püspöktamási gyülekezetet Kapi Béla evangélikus püspök. A látogatásról május 16-án felvett jegyzőkönyv 7. pontja ismerteti a – korabeli szóhasználat szerinti – egyháztársadalmi szerveket, azaz mai szóval az evangélikus gyülekezet nemformális közösségeit. A jegyzőkönyvhöz csatolt összefoglaló (valószínűleg a püspöknek előzetesen megküldött jelentés) szerint az ifjúsági egylet 16 taggal, a leányegylet 18 taggal, a nőegylet 15 taggal működik, az énekkarnak pedig 16 tagja van. Megemlíti még az irat, hogy böjtben és adventben 2-2 vallásos estélyt tartanak, amelyek látogatottak (Kapi 1943).

5. Egyéb egyletek

A katolikus egyletek kapcsán említett Szívgyárda a 6-14 éves fiúk és lányok szervezete volt, a Jézus Szíve Szövetség gyermek tagozata. Célja volt a valláserkölcsi és hazafias nevelés, ezen belül a családi élet megszerettetése, a tekintélytiszteletre, a munkára és a kötelességteljesítésre nevelés. (Diós-Viczián 1993-20014: Szívgyárda szócikk) Életkorukból adódóan náluk elengedhetetlen volt a felnőtt pedagógusok (itt főleg Pungor Imréné Sütő Mária) szervezőmunkája. Önállóan csak két alkalommal szerepelnek sajtóhírben, mindkétszer amatőr színjátszással. Elsőként 1942 nyarán: „*Püspöktamásiban a Szívgyárda áldozócsütörtökön (május 14-én – KG) ünnepelte az első áldozókat, édesanyákat és a jubiláló Szentatyát. A délutáni ünnepségen szindarabot adtak elő nagy sikerrel*” (SZKT 1942.06. hó 5). 1944-ben pedig a Szívgyárdista-avatás alkalmából az új tagok szindarabot adtak elő a katolikus diákokthonok javára (V 1944.03.30. 6).

3. kép: Az 1942. áldozócsütörtöki műsor szivgyárdista szereplői Holpert István plébánossal (Forrás: Holpert 1942.05.14.)

Bár a kultúrától távolinak tűnő terület a gazdák érdekképviselője, de ott is jelen volt a művelődés. 1931. november 29-én megalakult a Püspöktamási Gazdakör, melynek alapító tagjai között volt Balikó Mihály evangélikus tanító (Egyesületi iratok). Bár alapszabályuk nem maradt fenn, de fontos célja lehetett a gazdák önképzésének segítése. Ezt bizonyítja, hogy a megválasztott tisztikarban ott találunk egy „könyvtáros” tisztséget is. A gazdakörnek volt egy szobája a püspöki falurészen, az egyik módos gazdánál, Piri Mihálynál. (Falukrónika) Idősek elmondása szerint itt volt néhány gazdasági szakkönyv, illetve folyóiratot is járattak, amiket a tagok kézről-kézre adva felváltva olvastak.

A szomszédos Rábamolnáriban már 1926-ban alakult gazdakör, de ott sem pedagógus, sem könyvtáros nincs említve. Annyit azonban tudunk, hogy „A vezetőség a kör részére tágas szobát bérelt, ahol hetenként háromszor tartanak összejövetelt.” (VU 1926.02.07. 3).

A Lövészegyletek működéséről nem maradt fenn információ.

Összegzés

Mindenknek a gazdag egyesületi, kulturális életnek vetett véget a hazánkat elérő II. világháború, és az utána következő politikai fordulat. A szervezetek tagjai közül sokan elesetek a háborúban, vagy fogságba estek, kényszermunkatáborba kerültek vagy megrokkantak. Az egyesületek zömét pedig a belügyi tárcát megkaparintó kommunista párt számolta fel vagy szervezte át.

A korszak közművelődésének két apró momentuma azonban napjainkban is megragadható. Egyrészt jelenleg is működik Önkéntes Tűzoltó Egyesület, habár már kulturális tevékenységet szinte nem is végez. A másik pedig az, hogy idősek elmondása szerint a mai falu központjában állt, majd elbontott egykori leventeotthon tégláiból épült fel 1948-ban a Béke Kultúrotthon, azaz a mai közösségi színtér jogelődje. Ily módon a két világháború közti kulturális élet a szocializmus évtizedeinek népművelésén át napjaink közösségi színteréig vezet.

Levéltári források:

- Alapszabály: 1925: A Rábamolnári és a Rábapüspöki Önkéntes Tűzoltók alapszabályai 1925-ből. Vas Megyei Levéltár IV. 458/1923.
- Egyesületi iratok: Vas Megyei Levéltár IV/440. Egyesületi iratok – Püspökmolnári
- Falukrónika: Kartondobozban található, rajzlapokra írt, összefűzetlen kézirat beragasztott képekkel és újságcikkekkel a Püspökmolnári Könyvtárban. Szerzők, oldalszám és keletkezési év nélkül (készült kb. 1960-1975 között): Kulturális életről és Tűzoltókról szóló részek
- Historia Domus: Holpert István: A Püspöktamási plébánia története. Kézirat (oldalszámok nélkül). Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár IV. 106. Püspökmolnári plébánia iratai 1. doboz
- Kapi (1919): Magyarországi Evangélikus Egyház Dunántúli Egyházkerület / 74. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek Vasi Közép-Egyházmegye 1919 / 1919 Vasi Közép-Egyházmegye, Kapi Béla püspök látogatásai / Rábaszenttamás (Szent-Tamás): https://library.hungaricana.hu/hu/view/Dunantuli_74/?pg=296&layout=s&query=R%C3%A1baszenttam%C3%A1s
Letöltve: 2020. 12. 03.
- Kapi (1943): Magyarországi Evangélikus Egyház Dunántúli Egyházkerület / 81. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek 1940-43. / 1943. Vasi Közép-Egyházmegye, Kapi Béla püspöki látogatás/ Nemeskolta (Kolta)/Püspöktamási (Rábapüspöki, Rábaszenttamás) filia: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Dunantuli_81/?pg=1373&layout=s&query=P%C3%BCsp%C3%B6k
Letöltve: 2020. 12. 03.
- Tanítók iratai: 1937: Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár IV. 106. Püspökmolnári plébánia iratai 9. doboz: Tanítók iratai

Újságcikkek:

- Harangszó (H):
- H 1924.02.03. 47. p.: A rábaszenttamási gyülekezetben... In: Harangszó 1924.02.03. 47. p.
- H 1925.09.27. 310. p.: A rábaszenttamási evang. ifjúsági egyesület... In: Harangszó 1925.09.27. 310. p.
- Szombathelyi Katolikus Tudósító (SZKT):
- SZKT 1941.09. hó 6. p.: A püspöktamási és rábamolnári KAL... In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1941.09. hó 6. p.
- SZKT 1942.01. hó 6. p.: A Magyar Vetés... In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1942.01. hó 6. p.
- SZKT 1942.06. hó 5. p.: Püspöktamásiban a Szívgyárda...In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1942. 06. hó 5. p.

- SZKT 1942.06. hó 6. p.: A püspöktamási és rábamolnári lánykör... In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1942. 06. hó 6. p.
- SZKT 1942.07. hó 4. p.: A vasvári kerület legényei... In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1942.07. hó 4. p.
- SZKT 1943.03. hó 6. p.: Farsangon... In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1943.03. hó 6. p.
- SZKT 1944.04. hó 5. p.: Püspöktamásiban zászlószentelésre... In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1944.04. hó 5. p.
- SZKT 1944.04. hó 5. p_másik: Püspöktamásiban a Lánykör... In: Szombathelyi Katolikus Tudósító 1944.04. hó 5. p.
- Vasvármegye (V):
- V 1898.03.20. 3. p.: Szent-Tamás. In: Vasvármegye 1898.03.20. 3. p.
- V 1898. 04.10. 12. p.: Iskolai ünnepély: Vasvármegye 1898. 04.10. 12. p
- V 1898.04. 14. 6. p.: Szent-Tamás. In: Vasvármegye 1898.04. 14. 6. p.
- V 1939.12.24. 19. p.: A Rábamolnári leventecsoporth. In: Vasvármegye 1939.12.24. 19. p.
- V 1940.10.04. 6. p.: Szüreti mulatság Püspöktamásiban. In: Vasvármegye 1940.10.04. 6. p.
- V 1941.02.11.5.p.: Nóta-tanfolyam. In: Vasvármegye 1941.02.11. 5. p.
- V 1941.12.12. 7. p.: Jól sikerült előadást... In: Vasvármegye 1941.12.12. 7. p.
- V 1942.02.15. 10. p.: A Püspöktamási KALOT táncmulatsága. In: Vasvármegye 1942.02.15. 10. p.
- V 1942.09.20. 11. p.: Leányleventenap Püspöktamásiban. In: Vasvármegye 1942.09.20. 11. p.
- V 1942.09.25. 7. p.: Nagy érdeklődés mellett... In: Vasvármegye 1942.09.25. 7. p.
- V 1942.12.24. 5. p.: Karácsonyfa ünnepélyek Vas vármegyében. In: Vasvármegye, 1942.12.24. 5. p.
- V 1943.02.13. 6. p.: Szépen működnek... In: Vasvármegye 1943.02.13. 6. p.
- V 1944.03.30. 6. p.: Szivgárdista-avatás... In: Vasvármegye 1944.03.30. 6. p.
- Vasvári Ujság (VU):
- VU 1926.02.07. 3. p.: Gazdakör Rábamolnáriban. In: Vasvári Ujság 1926.02.07. 3. p.
- VU 1926.04.04. 6. p.: A rábamolnári tűzoltók... In: Vasvári Ujság 1926.04.04. 6. p.
- VU 1926.11.07. 3. p.: A rábamolnári önk. tűzoltók és leventék... In: Vasvári Ujság 1926.11.07. 3. p.
- VU 1927.02.27. 3. p.: Farsangi naptár. In: Vasvári Ujság 1927.02.27. 3. p.
- VU 1927.04.10. 3. p.: A rábapüspöki tűzoltók... In: Vasvári Ujság 1927.04.10. 3. p.
- VU 1927.10.07. 3. p.: A rábamolnári tűzoltók... In: Vasvári Ujság 1927.10.07. 3. p.
- VU 1930.09.28. 4. p.: A rábamolnári Önk. Tűzoltó Egylet... In: Vasvári Ujság 1930.09.28. 4. p.
- Vasvár és Vidéke (VV):
- VV 1912.06.30. 2. p.: A rábaszenttamási és rábapüspöki ifjúság... In: Vasvár és Vidéke 1912.06.30. 2. p.

Felhasznált irodalom:

- Címtár (2020): A magyarországi egyesületek címtára a reformkortól 1945-ig. Vidéki egyletek és körök. Nemzeti Művelődési Intézet, I. kötet 17. p. és III. kötet 264. p.
- Diós, István-Viczián, János (1993-2014): Magyar katolikus lexikon, Budapest, Szent István Társulat, 1993-2014. online változat. Szivgárda szócikk: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%ADvg%C3%A1rda.html> Letöltve: 2020. 12. 17. és KALOT szócikk: <http://lexikon.katolikus.hu/K/KALOT.html> Letöltve: 2020. 12. 17.

- F. Szabó, Géza (1931): Vas vármegye és Szombathely megyei város általános ismertetője és címtára az 1931-32. évre. Főszerk.: F. Szabó Géza. Budapest, é.n. (1931) 476-479. o.
- Kuglics, Gábor (2017): Adalékok Kristóf Ágota családjának történetéhez. In: Vasi Szemle LXXI. évf. 1. szám 105-108. p.
- Kuglics, Gábor (2018): A Püspökmolnári Önkéntes Tűzoltó Egyesület 130 éve. Püspökmolnári, Szerzői kiadás.
- Ujvári, Gábor (2010): A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”. Budapest, Ráció Kiadó,
- Vargha, Gyula (1880): Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Budapest, Statistikai Hivatal, 316-317. p.
- Várdai, Levente (2019): A Levente – egy emblemikus ifjúságnevelő szervezet a Horthy-korszakból. 2019.05.24.: <http://ujkor.hu/content/levente> Letöltve: 2020. 12. 22.

[1] Falukrónika: kartondobozban található, rajzlapokra írt, összefűzetlen kézirat beragasztott képekkel és újságcikkekkel a Püspökmolnári Könyvtárban. Szerzők, oldalszám és keletkezési év nélkül. Készült kb. 1960-1975 között.

[2] Historia Domus: Holpert István: A Püspöktamási plebánia története című munkája oldalszámok nélküli kéziratot napló. A történeti szakirodalom ezt a forrástípust „historia domus” néven említi, amelyben a plébánosok a plébánia területén történt jelentősebb eseményeket rögzítették, különösen a templommal, a paplakkal, a plébános családjával és a katolikus hívekkel kapcsolatban. Oldalszámok helyett egy adott nap bejegyzéseire lehet hivatkozni.

[3] Döfi: a Dolgozó Fiatalság című, a KALOT Sajtóosztálya által kiadott lap közkeletű szellemes rövidítése

[4] SZKT: a Szombathelyi Katolikus Tudósító című havilap. Terjedelmi okok miatt a hivatkozás során rövidítést használok.